

Nataliya Pakharengo

THE ARTISTIC ORIGINALITY OF THE POEM
"THE BEAR'S MOUNTAIN" BY M. DRAY-KHMARA

This article deals with the basic characteristics of contents and form M. Dry-Khmara's poem "Vedmid-gora".

Key words: poem, antithesis, ekzotism, terza rima.

Ольга ПИСКУН

**ДРАМА ЛЕСІ УКРАЇНКИ "БОЯРИНЯ"
В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ
МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ**

У статті проаналізовано головні аспекти літературознавчого дослідження Михайла Драй-Хмари, присвяченого драматичній поемі Лесі Українки "Бояриня". Це дослідження цікаве тим, що було однією з перших справді глибоких студій творчості письменниці, спробою дослідити драматичну поему "Бояриня" з погляду історизму та художності, мотивів та образів, традицій і новаторства, "вписати" творчість Лесі Українки у літературний контекст її епохи.

Ключові слова: тематика, історичний характер, історичний колорит, психологічний характер, джерела, мотив, традиція.

Перший драматичний твір з української історії – драматичну поему "Бояриня" Леся Українка написала незадовго до смерті, у 1910 році. Очевидно, тут крилася одна з причин літературознавчого інтересу М. Драй-Хмари: дослідити світогляд зрілої письменниці в його художній проекції. Ще одну причину своєї зацікавленості твором М. Драй-Хмара обґрунтовує у вступній статті до драматичної поеми Лесі Українки "Бояриня" у збірці: Леся Українка. Твори. – К., в-во "Книгоспілка", 1929. – Т. УІІІ: "До останніх часів широке коло читачів мало знало "Бояриню". Критика відгукувалась на неї мляво [1, с. 220]".

Зокрема, серед таких відгуків автор статті називає рецензію В. Страшкевича на катеринославське видання твору 1918 р., у якій рецензент відзначає сильну літературну сторону п'єси та складність її постановки на сцені через "брак сценічного руху [1, с. 220]". Згадує М. Драй-Хмара і відгуки О. Дорошкевича (1924 р.), М. Зерова (1924 р.) та А. Музички (1925 р.). І у праці останнього віднаходить підкреслення моменту "ностальгії, туги за рідним краєм, що становить одну з головних пружин драматичної поеми [1, с. 220]", а також утвердження значної ролі автобіографізму у творі. Також згадується думка Б. Якубського (1927 р.) про окремішність драми "Бояриня" від інших драматичних творів Лесі Українки з огляду на її українську

тематику, а також його пояснення відсутності українських сюжетів у творчості письменниці "відсутністю в неї доброго знайомства з побутовим оточенням України, певним віддаленням її від українського життя з причини хвороби, що або не дозволяла в цьому житті брати участі, або примушувала рвати з рідним оточенням та їхати на далекі курорти [1, с. 221]". Зі статті В. Василенка "Мотиви творчості Лесі Українки (1918 р.) М. Драй-Хмара наводить порівняння п'єси "Бояриня" з іншими Лесиними драматичним творами, де відтворюються "мотиви в сюжетах екзотичних [1, с. 221]", не на користь "Боярині".

"Оце, здається, й усе, що написано про "Бояриню", – так констатує М. Драй-Хмара брак літературознавчого інтересу до драматичної поеми Лесі Українки. Нашою ж метою є здійснити аналіз концепції дослідника, визначити її основні положення та відмінність від попередніх потрактувань Лесиною "Боярині".

Автор статті стверджує, що доба Руїни й Петра Дорошенка, яка є історичним тлом для розгортання дії у драмі "Бояриня", "заїмпонувала, очевидячки, українській національній інтелігенції новітніх часів [1, с. 221]", про що свідчить ціла низка творів в українській літературі, присвячених цьому періодові нашої історії. За способом відтворення історичних обставин М. Драй-Хмара поділяє ці твори на дві категорії: твори, що мають історичний та психологічний характер, останні характеризуючи так: "У творах з психологічним ухилом історичні особи та події відходять на другий план, або становлять історичне тло, що на ньому автор розв'язує ті чи ті психологічні проблеми, які продиктувала йому сучасність [1, с. 221]". До таких творів, побудованих на психологічному матеріалі, взятому з доби Руїни, дослідник відносить драму І. Карпенка-Карого "Гандзя" (1902 р.), "Бояриню" Лесі Українки (1910 р.) і трагедію С. Черкасенка "Про що тирса шелестіла" (1916 р.). Зазначаючи, що з творами історичного характеру (роман "Чорна рада" П. Куліша, повість "Чернігівка" М. Костомарова, історична драма Л. Старицької-Черняхівської "Гетьман Дорошенко", п'єса "Сонце Руїни" В. Пачовського) драма Лесі Українки "не може мати багато спільного, бо ті твори мають на меті насамперед відтворити історичне минуле України [1, с. 224]", М. Драй-Хмара все ж таки віднаходить "деякі спільні моменти": "1. доба Петра Дорошенка; 2. українська національна ідея; 3. українська народна пісня; 4. історична термінологія, переважно московська; 5. історичне джерело – Костомаров; 6. мотив носталгії; 7. подібність між головними героями; 8. московське оточення й московські звичаї; 9. легенда про Каїна та Авеля [1, с. 224]", а також майже одночасне написання творів "Бояриня" (1910 р.), "Гетьман Дорошенко" (1911 р.) та "Сонце Руїни" (1911 р.).

Проте між "Бояринню" та творами психологічного характеру М. Драй-Хмара віднаходить значно менше спільних рис: "1. доба Петра Дорошенка

(у всіх творах); 2. українська національна ідея (у всіх творах, але в Черкасенковій трагедії вона не головна); 3. історичне джерело – Костомаров (у всіх творах)[1, с. 224]", а також мотив національної зради у "Боярині" та драмі І. Карпенка-Карого "Гандзя". На підставі такого зіставлення дослідник приходиться до важливого висновку про відносну самостійність, незалежність драматичної поеми Лесі Українки та про її зв'язок з іншими аналізованими літературними пам'ятками, що відтворюють добу Руїни, лише в ідеології та поодиноких рисах історичного або психологічного характеру.

Свої міркування про причини звернення Лесі Українки до українських сюжетів, у тім числі і в "Боярині", М. Драй-Хмара розпочинає від спростування згаданої вище думки Б. Якубського про необізнаність письменниці з українським побутом через вимушене віддалення від українського життя. Автор наводить численні спогади людей з найближчого Лесиноного оточення, які засвідчують великий інтерес письменниці до української тематики і масштабні творчі задуми щодо поширення "україніки" [1, с. 225]. Найдієвішим же "стимулом, що скерував думку поетки на українські національні теми [1, с. 225]", дослідник вважає "її постійне перебування поза межами України [1, с. 225]", беручи як аргумент самопояснення самої письменниці. "Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними [1, с. 225]", – писала Леся у листі до матері з приводу появи "Лісової пісні", написаної в Кутаїсі; такі ж настрої М. Драй-Хмара віднаходить і в Лесиних листах, писаних з Єгипту того року, коли вона творила "Бояриню". "Отже, відірваність від українського оточення породжувала носталгію, а ця вже диктувала їй українські теми [1, с. 226]", – висновує М. Драй-Хмара, заручившись і твердженням Л. Старицької-Черняхівської про те, що "тему "Боярині" нав'язано чужим краєм [1, с. 226]".

М. Драй-Хмара вважає, що Леся Українка звернулася в "Боярині" до історичної тематики не лише, а точніше, зовсім не тому, що "не знала гаразд українського побуту [1, с. 226]", і віднаходить інші чинники зацікавлення історичним сюжетом: "Трактуючи такі поняття, як "поневолення народу", "любов до рідного краю" тощо, Леся Українка свідомо шукала паралель до цих понять в історичному минулому, бо загальне становище було тоді таке, що не завжди дозволяло речі звати своїми іменами [1, с. 226]".

Чому з усіх епох української історії Леся Українка обрала саме добу Руїни? На це запитання М. Драй-Хмара дає таку відповідь: "Бо вона взагалі брала для своїх творів не епохи розквіту й слави, а епохи революцій, кривавих переворотів, страшних катаклізмів неволі, полону тощо [1, с. 226]". Щоправда, у творі відсутнє змалювання кривавої боротьби, яка в той час була осердям українського життя. Натомість авторка глибоко досліджує психологію людей, "що жили після розгрому, "на руїнах [1, с. 227]" – стан непевності, розгубленості, внутрішньої розбалансованості, спричинених

суспільними катаклізмами. По суті, письменниця "змалювала те, що бачила й чула [1, с. 227], відтворила світовідчуття своїх сучасників, котрі на межі ХІХ – ХХ ст. так само опинилися "на руїнах" колишнього гармонійного, звичного світоустрою.

М. Драй-Хмара визначає у "Боярині" два основні мотиви, наголошуючи на їхній нерозривності: "мотив національної пасивности-зради і мотив носталгії [1, с. 229]. Аналізуючи інші твори української літератури, що відбивають добу Руїни, дослідник віднаходить перший мотив лише у "Гандзі" І. Карпенка-Карого, другий – лише у "Чернігівці" М. Костомарова. Аналізуючи ж творчість самої Лесі Українки на предмет наявності в ній цих мотивів, приходиться до висновку: "...як мотив національної пасивности-зради, так і мотив носталгії не становлять у творчості Лесі Українки чогось окремішнього, виняткового, неорганічного. Навпаки, вони якнайщільніше пов'язані з усім комплексом ідей, мотивів і настроїв, властивих нашій письменниці. Обидва ці мотиви розробляла вона на протязі всього свого життя, починаючи від дитячого віршика "Надія" й кінчаючи драматичною поемою "Орґія" [1, с. 231].

Стверджуючи, що "психологічний елемент у поемі покриває історичний [1, с. 231]" М. Драй-Хмара все ж таки віднаходить у ній історичні риси, називає імовірні джерела Лесиної обізнаності з українською історією – монографії і статті М. Костомарова, присвячені добі Руїни, літопис Величка, "Історія русів". Попри те, що герої твору є вигаданими, а не історичними, дослідник віднаходить певні риси, які роблять їх схожими на історичних осіб (наприклад, в особі гостя-козака Яхненка вбачає Дорошенкового тестя Яненка); знаходить відбиток історичних явищ: "насамперед церковні братства, в яких брали участь і жінки [1, с. 232]", деякі відомі факти з історії московсько-українських взаємин, відтворення тодішнього суспільно-політичного ладу на Московщині, "що базувався на доносах, шпигунстві й катуванні людей [1, с. 233]", а також морального образу московського боярина, "...що, роблячи службову кар'єру, допускався якнайогидніших вчинків. Він – нещирий, лукавий, хитрий, улесливий і жорстокий. Цареві він, власне, не служить, а догоджає як раб [1, с. 234]". М. Драй-Хмара спостерігає, як деякі риси цього психологічного типу починають проявлятися і в образі Степана, котрий прагне інтегруватися у московську владну ієрархію. З історичного колориту достовірно відтвореним вважає дослідник і побут московських жінок ХУІІ ст., зображений через сприйняття Оксани, та протиставлення української жінки московській, також пов'язане з образом Оксани. Говорячи про історично-побутові риси в "Боярині", М. Драй-Хмара наводить і цілком багату термінологію, переважно московську, зображуваної доби, поділяючи її відповідно на історичну (боярин, воєвода, вотчина, дума, казна тощо) та побутову (літник, мамка, терем, хохлуша, сарафан тощо).

З української історичної термінології автор віднаходить у творі кілька слів: кармазиновий жупан, кораблик, кунтуш, намітка, шнурівка.

З концепції М. Костомарова, вважає М. Драй-Хмара, Леся Українка перейняла ідеологічну основу – "отой войовничий націоналізм, що характеризує майже всі твори українських письменників, що писали про добу Руїни [1, с. 236]", а також "те історично-побутове тло, на якому виткала вона узори своєї поеми [1, с. 236]".

Окрім історичних, у п'єсі використано джерела літературні, зокрема Біблія. М. Драй-Хмара знаходить багато біблійних мотивів у творчості Лесі Українки. У "Боярині" використано біблійну легенду про Каїна та Авеля, яку в першій дії п'єси Степан розповідає у родинному колі своєї майбутньої дружини. Дослідник припускає, що письменниця використовувала безпосередньо Біблію, аргументуючи це припущення спогадами К. Квітки про те, що Леся "майже ніколи не розлучалася з Біблією [1, с. 236]", – себто, була добре обізнаною з цією літературною пам'яткою, проте, як видно, більше схиляється до думки, що любов до біблійних сюжетів Леся перейняла від П. Куліша, котрого "мала... за свого учителя [1, с. 236].

М. Драй-Хмара віднаходить у "Боярині" ще один мотив, який вважає поширеним в українській літературі: "подорожування до Києва з метою відвідати печери й поклонитися угодникам [1, с. 236]". Цей мотив дослідник віднаходить також у поемі Т. Шевченка "Наймичка", у романі П. Куліша "Чорна рада", а також у російській літературі, зокрема в оповіданні Шаховського "Маруся малороссийская Сафо". Стосовно ж цього мотиву у "Боярині", то М. Драй-Хмара припускає, що Леся Українка "використала якесь одне із українських літературних джерел [1, с. 237]".

Окрім історичних та літературних, Леся Українка використала у "Боярині" ще й етнографічні джерела. М. Драй-Хмара віднаходить у творі чотири народні пісні: 1. "Ой, як було хорошенько, як рід з родом п'є"; 2. "Бодай мені такий вік довгий, як у мене чоловік добрий"; 3. "Не бійся матусю, не бійся, в червоні чобітки обуйся"; 4. "Гуляй, гуляй, господине, нехай наша журба згине". Дослідник стверджує, що яскраво вираженими фольклорними впливами твір цілком перебуває у річищі літературної традиції – минулої й сучасної, адже "народні пісні трапляються майже у всіх літературних творах, що відбивають добу Руїни [1, с. 238]": наприклад, у "Чорній раді" їх аж сім, без урахування народних пісень-епіграфів; чимало народних пісень використав М. Костомаров у "Чернігівці", залучають народні пісні до своїх творів про Руїну і митці – сучасники Лесі Українки.

Звернувшись до вивчення творчості Лесі Українки та, зокрема, проявивши дослідницький інтерес до її драматичної поеми "Бояриня", М. Драй-Хмара чи не вперше в українському літературознавстві спробував наблизити письменницю до сучасників, врятувати від "культурної

самотності", яку Леся Українка болісно переживала ще за життя, визначаючи її як "почитаемость, но не читаемость [2, с. 8]", і про яку заговорять літературознавці вже після смерти письменниці – проте, на жаль, про її культурну самотність, непрочитаність вже серед нащадків.

Література

1. *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина. - К.: Наукова думка, 2002.
2. *Забужко О.* Une princesse lointaine: Леся Українка як культурно-інтерпретаційна проблема // Слово і час. – 2001. - №. 2. – С. 6 – 18.

Ольга Пискун

ДРАМА ЛЕСИ УКРАЙНКИ «БОЯРЫНЯ»

В ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ СТУДИЯХ МИХАИЛА ДРАЙ-ХМАРЫ

В статье проанализированы главные аспекты литературоведческого исследования Михаила Драй-Хмары, посвященного драматической поэме Леси Украинки "Боярыня". Это исследование интересно тем, что было одним из первых действительно глубоких исследований творчества писательницы, попыткой исследовать драматическую поэму "Боярыня" с точки зрения историзма и художественности, мотивов и образов, традиций и новаторства, "вписать" творчество Леси Украинки в литературный контекст ее эпохи.

Ключевые слова: тематика, исторический характер, исторический колорит, психологический характер, истоки, мотив, традиция.

Olga Piskun

DRAMA "BOYARYNYA" BY LESYA UKRAYINKA

IN MYKHAILO DRAI-KHMARA'S LITERARY CRITICISM STUDIES

The main aspects of Mykhailo Drai-Khmara's literary criticism research about drama "Boyarynya" by Lesya Ukrayinka are analyzed in the article. This investigation is interesting, because it was the one of the first fundamental writer's studies. It was interesting as the investigation's attempt the dramatic poem "Boyarynya" from the structure of drama, about drama's motives and images, the traditions and innovations of the poem, "to write" the Lesya Ukrayinka's works to the literary context of her epoch.

Key words: themes, historic character, historic colour, psychological character, sources, motive, tradition.